

Karolina Alveryd
Utredare
Juridiska fakultetskansliet

Områdesnämnden för humanvetenskap

Remiss: Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer (SOU 2016:70)

Bakgrund

Betänkandet är ett slutbetänkande från 2014 års människohandelsutredning. I ett delbetänkande tidigare i år (SOU 2016:42, Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m.), inriktat på regleringen av sexköp och därmed sammanhängande skydd för barn, hade utredningen bland annat att utvärdera vilket genomslag 2011 års höjning av straffminimum för brottet köp av sexuell tjänst hade fått, analysera och ta ställning till om köp av sexuell tjänst skulle undantas från krav på dubbel straffbarhet samt utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet för gärningsmän beträffande brottsoffers ålder vid sexualbrott mot barn (BrB 6:13) och överväga behovet av ändringar i stadgandet.

I detta slutbetänkande tar utredningen ställning till bland annat den straffrättsliga regleringen avseende människohandel (eller ”trafficking in human beings” eller ”human trafficking”, med engelsk terminologi) i BrB 4:1 a, och till frågan om det bör nykriminaliseras inom ett par närliggande, med BrB 4:1 a delvis överlappande områden.

Generella synpunkter

Juridiska fakultetsnämnden vill inledningsvis ge några *generella* kommentarer om utvecklingen av regleringen av det som benämns människohandel, kommentarer som även har någon bäring på det näraliggande brottet människosmuggling och på de ytterligare aktiviteter som utredningen nu vill se kriminaliserade (delvis dubbelkriminaliserade).

Alltsedan ikraftträdandet av den första svenska regleringen av människohandel i BrB 4:1 a (i kraft 2002) har diskussion och förändringsförslag beträffande stadgandet präglats av uppfattningen att stadgandet inte är ”effektivt” i den meningen att inte tillräckligt många fälls, upptäcks o s v. Det antal fall som polisanmäls får sägas ha varit lågt, och det antal fall i vilka det blivit en fällande dom för just människohandel har varit tämligen lågt. Samtidigt har hela tiden uppfattningen funnits och (åtminstone implicit) framförts att det – även i och i relation till just Sverige – rör sig om ett relativt omfattande fenomen, varför mörkertalet måste vara eller antas vara stort. Utifrån denna uppfattning har slutsatsen dragits att lagregleringen på olika sätt måste förändras, så att dessa gärningar också skall kunna upptäckas och dess aktörer (i bemärkelsen ”traffickerarna” och dem som bistår

Juridiska fakultetsnämnden

dem) i förlängningen fällas till ansvar, eller i vart fall så att de fall som polisanmäls i högre grad leder till fällande dom.

De åtgärder som föreslagits och delvis genomförts för att uppnå dessa mål har bland annat gått ut på att (1) förenkla möjligheten att nå fällande domar, genom att vissa i sammanhanget problematiska rekvisit avlägsnas från stadgandet eller modifieras, och (2) åstadkomma en ”heltäckande” straffrättslig reglering, såväl i fråga om vad som är straffbelagt som i fråga om straffvärde för närallgande brott (det senare t ex vid koppleri och grovt koppleri, BrB 6:12). I fokus har främst stått de rekvisit som kunde motivera att brottet i BrB 4:1 a ses som ett brott *mot person* – vilket det har klassificerats som alltsedan ikraftträdandet 2002 – och inte i stället som ett brott mot något slags allmänt intresse.

För att genomföra ytterligare förändringar är det angeläget att det presenteras empiriskt stöd som visar dels omfattningen av trafficking, dels att nuvarande reglering är otillräcklig. Något sådant godtagbart empiriskt stöd presenteras dock inte. Det gör det osäkert om och i vilken utsträckning, inte minst för svenskt vidkommande, det påstådda glappet faktiskt existerar mellan å ena sidan vad som anmäls och kan domfällas som just människohandel (där rör det sig om små tal),¹ och å andra sidan det större och på otydliga grunder angivna problem som den föreslagna regleringen syftar till att lösa. Därmed blir det också osäkert huruvida bristerna ligger i stadgandets rekvisitsmässiga utformning eller i de antaganden om verkligheten som ligger till grund för problembeskrivningen.

Utredningen borde i större utsträckning ha reflekterat över sådana frågor. Nu verkar förslaget främst leda till ett heltäckande och samtidigt alltmer överlappande kriminaliserat område, producerat för att vara ”effektivt”, men utan gott empiriskt stöd för att verklighetsbilden är korrekt. Fakultetsnämnden saknar även mer ingående diskussioner avseende exempelvis konkurrens, skyddsintressen och deras innehavare, och återkopplingar t ex till varför det som regleras i människohandelsstadgandet ansågs böra vara ett allvarligt brott mot person.

Mot bakgrund av dessa generella anmärkningar övergår fakultetsnämnden nu *specifikt* till vissa av de förslag och bedömningar som presenteras i betänkandet.

Människohandel

Rörande själva människohandelsstadgandet, BrB 4:1 a, föreslår utredningen främst tre förändringar: (1) vissa språkliga ändringar relaterade till stadgandets krav på användning av otillbörliga medel; (2) att det nuvarande kravet på avsiktssuppsåt i relation till en senare exploatering överges och i stället samtliga tre uppsåtsformer (avsikts-, insikts-, likgiltighets-) görs tillämpliga; samt (3) att barnskyddsperspektivet stärks så att det i fall där den traffickerade är ett barn för fällande dom inte skall behöva etableras uppsåt till åldern utan i stället räcka med oaktsamhet.

¹ Utredningen noterar exempelvis, s 189, att det under 2011-2015, d v s under en femårsperiod, gjorts totalt 522 polisanmälningar, d v s i snitt 104 om året. Där sägs också att antalet polisanmälningar m m måste behandlas med försiktighet, bl a eftersom Polismyndigheten upptäckt att ett stort antal anmälningar för år 2014 – över 20 % – varit felkodade och avsett annan brottslighet. Om det antas att samma procent varit felkodade också övriga undersökta år rör det sig om drygt 80 polisanmälda fall per år i Sverige.

Fakultetsnämnden *avstyrker* de två första förslagen och *avstår från uppfattning* rörande det tredje. Skälen utvecklas nedan.

(1) Fram till år 2010 uppställdes i BrB 4:1 a som rekvisit för människohandel inte bara att den tilltalade använt sig av vissa i stadgandet uppräknade otillbörliga medel, utan också att den tilltalade därigenom *tagit kontroll* över målsäganden. Utredningen menar att domstolarna, även i tiden efter det att ”kontrollrekvisitet” avlägsnades 2010, felaktigt och utan stöd i lagen har uppställt ett krav på något slags särskilt maktförhållande mellan parterna, så att den tilltalade befunnit sig i maktposition, vid äventyr att åtalet annars (dvs om något sådant maktförhållande inte kan påvisas) ogillas. Utredningen vill därför nu, genom vissa språkliga ändringar i stadgandets lydelse rörande de otillbörliga medlen, understryka att det är tillräckligt att där angivna otillbörliga medel har använts för transportåtgärden, det behöver inte visas att det utöver det skulle finnas någon maktrelation mellan parterna.

Den föreslagna språkliga förändringen av lagtexten medför dock, enligt fakultetsnämnden, *inte* några sådana språkliga konsekvenser som utredningen menar att förändringen skall ge. Den språkliga förändringen framstår i detta avseende mer som kosmetisk och som ett skäl för att ändra praxis genom förarbetsuttalanden. Snarare än att genom förarbetsuttalanden försöka påverka domstolspraxis måste lagstadgandet ges en annan och bättre språkdräkt. Samtidigt frågar sig fakultetsnämnden om en sådan formulering *kan* åstadkommas i relation just till det problem som utredningen vill komma åt: ”kontrollrekvisitet” finns ju, redan i gällande lagtext, inte alls i texten. Snarare tycks problemet vara en konsekvens av att domstolarna tagit in och förhållit sig till det tankegodts som idémässigt ytterst motiverar och bär upp människohandelsregleringen.

Fakultetsnämnden vill i detta sammanhang tillägga att domstolarnas benägenhet att kräva att något slags maktförhållande visas därtill kan framstå som en i grund och botten sund reaktion på det faktum att brottet dels har en sträng straffskala, dels klassificeras som ett brott mot person (med allt vad detta normalt sett innebär av straffrättsliga, processrättsliga och skadeståndsrättsliga konsekvenser). Den tilltalades agerande måste då rimligen också materiellt och i det enskilda fallet kunna betraktas som begånget mot *just denna* målsägande.

(2) Utredningens förslag på avskaffande av krav på överskjutande avsiktssuppsåt (med konsekvensen att i så fall även överskjutande insikts- eller likgiltighetsuppsåt skulle räcka i detta hänseende) bör enligt fakultetsnämnden betraktas ihop med dels vad som framstår som en vilja att uppnå en ”heltäckande” reglering och därmed förknippade tendenser till överlappning – och därmed ofta oklarheter – mellan stadganden, dels utredningens förslag rörande utnyttjande av utsatta personer i andra fall än vid människohandel (se något längre nedan). Ett av de utmärkande dragen i människohandelsstadgandet i BrB 4:1 a idag, och något som också bidrar till det höga straffvärde som brottet åsätts och tänks böra åsättas, är det att de åtgärder som vidtas, de vidtas *i syfte att* annan skall exploateras (och, i vart fall som utredningen verkar tolka det hela, s 172, att ”gärningsmannen åsyfta[r] att utnyttja offret”, vilket får tolkas som att utredningen menar att frukterna av den tilltänkta exploateringen skall tillfalla gärningsmannen eller någon på dennes sida).

Om kravet på överskjutande *avsiktssuppsåt* avskaffas, och därmed också insikts- och likgiltighetsuppsåt blir tillräckligt i fråga om den kommande exploateringen, blir

tillämpningsområdet för stadgandet potentiellt mycket vidare. Detta skulle bland annat innebära, i synnerhet om stadgandet tolkas som att gärningsmannen inte behöver ha uppsåt till att den själv eller någon ”på dennes sida” skall genomföra exploateringen, att även *människosmugglare* kan drabbas av ansvar (också) för människohandel (t ex om smugglaren inser att det finns en risk att den transporterade/smugglade kan komma att exploateras i ett senare skede, och smugglaren förhåller sig likgiltig till riskens förverkligande). Fakultetsnämnden delar uppfattningen i tidigare lagstiftningsärenden (återgiven i bet s 173) att en sådan ordning bör undvikas, och att den föreslagna förändringen därför inte bör genomföras. Det är tveksamt om den bedömning som utredningen gör i följande citat (s 175) är korrekt:

”I många fall är omständigheterna vid människosmuggling sådana, att insikten hos gärningsmannen är begränsad om hur den transporterade personens framtid kommer att gestalta sig. Gärningsmannen kommer då inte kunna anses ha uppsåt till eventuell framtida exploatering.”

Över huvud taget skulle den föreslagna förändringen leda till en betydlig utvidgning av det kriminaliserade området, och till en ökning av graden oklarhet i relationen mellan olika straffstadganden, med olika skyddsintressen och olika innehavare av dem (i det ena fallet den transporterade, i det andra fallet staten).

(3) Vad slutligen gäller kompletteringen av uppsåtskravet med ett krav på oaktsamhet i relation till den traffickerades ålder, menar fakultetsnämnden att utredningen inte har visat att där föreligger ett tillräckligt behov för den föreslagna förändringen. Ett sådant förändringsförslag borde också ha underbyggts med mer generella diskussioner om i vilka typer av straffstadganden, utöver relevanta sexualbrott och det nu berörda människohandelsstadgandet, sådana förändringar borde införas.

Utnyttjande av utsatta personer i andra fall än vid människohandel

Utredningen föreslår två nykriminaliseringar: ett brott kallat *utnyttjande av annans nödläge* i BrB 4:3 och ett brott kallat *otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan* i BrB 9:10 a.

Fakultetsnämnden instämmer i princip med utredningens utgångspunkt, att vissa förändringar i regleringen kan behövas, på så sätt att vissa faktiska utnyttjanden träffas av straffbarhet som idag inte gör det; människohandelsstadgandet i BrB 4:1 a är ju fullbordat redan på ett tidigare stadium, se ovan. Fakultetsnämnden kan dock *inte tillstyrka* utredningens förslag i nuvarande, enligt fakultetsnämnden, alltför obearbetade, skick. Bland annat är förslagen obearbetade på det sättet att frågor hänförliga till straffrättens allmänna del berörs i alldeles för liten omfattning, trots att dessa frågor är högst relevanta för de vägval som görs i fråga om både avgränsning och utformning av de nya stadgandena. När det till förslaget på de nya (föreslagna) fullbordade brotten också läggs ansvar för förstadier (försök, förberedelse, stämpling), uppstår objektivt potentiellt stora överlappningar med, och konkurrensfrågor i relation till, människohandelsbrottet. Detta innebär att medverkansrelaterade frågor behöver nogga diskuteras i sammanhanget. Så blir det av stort intresse vilka olika former *medgärningsmannaskap* kan ta sig vid människohandelsbrott. Man behöver inte själv uppfylla alla rekvisit för sådant brott – eller kanske inte ens *något* rekvisit – för att kunna ådömas ansvar för medgärningsmannaskap, såvida vad som krävs av uppsåt är förhanden.

Sammanfattningsvis behöver i dessa delar betydligt mer grundarbete av ”allmänt” slag göras inför nykriminalisering. När medverkansreglerna tas i beaktande, ses att människohandelsstadgandet (med dess formellt tidigare fullbordanspunkt) kommer närmare de föreslagna nykriminaliseringarna (som ju är senare i progressen), och när ansvar också för förstadier föreslås för de föreslagna nykriminaliseringarna sträcks dessa ut tidigare i progressen, så att de kommer närmare människohandelsstadgandet. De frågor som detta kan ge i konkurrenshänseende behöver utredas bättre, och detta behöver ske *innan* nykriminalisering genomförs.

Det bör också nämnas att det i den föreslagna nykriminaliseringen i BrB 4:3, utnyttjande av annans nödläge, framstår som oklart hur rekvisitet ”utnyttjande av någons utsatta belägenhet”, som hör till det första ledet i stadgandet (och alltså rör användning av otillbörliga medel), står i relation till rekvisitet ”(annan verksamhet i) en situation som innebär nödläge för den utsatte”, som hör till stadgandets andra led (utnyttjandet).

Avslutningsvis, i relation till de straffskalor som föreslås för de föreslagna nya kriminaliseringarna, är det också en relevant fråga i vilken utsträckning det kan anses rimligt att det slutliga utnyttjandet många gånger kan åsättas ett väsentligt lägre straffvärde än vägen dit. Udden i resonemanget är då inte riktad mot de lägre straffskalor som föreslås för utnyttjandebrotten, utan mot den stränga straffskala som råder (och som av någon anledning anses böra råda) för människohandelsbrottet. Vad som i materiell bemärkelse kan och bör ses som ett förstadium till ett senare stadium av faktiskt utnyttjande, kan många gånger drabbas av ett strängare straff än det som faktiskt sker i det senare stadiet.

Straffskalorna för människohandel och koppleri

Riksdagen har enligt betänkandet tillkännagett som sin uppfattning för regeringen att den skall återkomma till riksdagen med förslag om skärpta straff för människohandel och koppleri, eftersom, enligt riksdagens uppfattning, de straff som idag föreskrivs för nämnda brott inte fullt ut återspeglar brottens allvar. Därför uppdrogs åt utredningen att se över straffskalorna för brotten, och – om så ansågs motiverat – föreslå författningsändringar.

Utredningen föreslår att inga förändringar – vare sig i skärpande eller annan riktning – skall genomföras rörande straffskalorna för nämnda brott. Fakultetsnämnden *instämmer* i denna bedömning.

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jonas Ebbesson. Yttrandet har beretts av professor Claes Lernestedt. Föredragande har varit utredare Karolina Alveryd. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.

Jonas Ebbesson

Karolina Alveryd